

СЪД НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБЩНОСТИ
TRIBUNAL DE JUSTICIA DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS
SOUDNÍ DVŮR EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ
DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS DOMSTOL
GERICHTSHOF DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN
EUROOPA ÜHENDUSTE KOHUS
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ
COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN COMMUNITIES
COUR DE JUSTICE DES COMMUNAUTÉS EUROPÉENNES
CŪIRT BHREITHIÚNAIS NA gCÓMHPHOBAL EORPACH
CORTE DI GIUSTIZIA DELLE COMUNITÀ EUROPEE
EIROPAS KOPIENU TIESA

EUROPOS BENDRIJŲ TEISINGUMO TEISMAS
AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA
IL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA TAL-KOMUNITAJIET EWROPEJ
HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN
TRYBUNAL SPRAWIEDLIWOŚCI WSPÓLNOT EUROPEJSKICH
TRIBUNAL DE JUSTIÇA DAS COMUNIDADES EUROPEIAS
CURTEA DE JUSTIȚIE A COMUNITĂȚILOR EUROPENE
SŮDNY DVOR EURÓPSKÝCH SPOLEČENSTEV
SODIŠČE EVROPSKIH SKUPNOSTI
EUROOPAN YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN
EUROPEISKA GEMENSKAPERNAS DOMSTOL

HOTĂRÂREA CURȚII

din 8 aprilie 1976¹

„Egalitate de remunerare între lucrătorii de sex feminin și lucrătorii de sex masculin”

În cauza 43/75,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresată Curții în temeiul articolului 177 din Tratatul CEE de cour du travail din Bruxelles, în procedura aflată pe rolul acestei instanțe între

Gabrielle Defrenne, fostă stewardesă, cu domiciliul în Bruxelles-Jette,

și

Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, cu sediul în Bruxelles,

cu privire la interpretarea articolului 119 din Tratatul CEE,

CURTEA,

compusă din domnii R. Lecourt, președinte, H. Kutscher și A. O’Keeffe, președinți de cameră, A. M. Donner, J. Mertens de Wilmars, P. Pescatore și M. Sørensen, judecători,

avocat general: domnul A. Trabucchi,

grefier: domnul A. Van Houtte,

pronunță prezenta

¹ Limba de procedură: franceza.

Hotărâre

- 1 Având în vedere că, prin Hotărârea din 23 aprilie 1975, primită la grefa Curții la 2 mai 1975, cour du travail de Bruxelles (Curtea pentru Litigii de Muncă din Bruxelles) a adresat, în temeiul articolului 177 din Tratatul CEE, două întrebări referitoare la efectul și la punerea în aplicare a articolului 119 din tratat privind principiul egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin pentru aceeași muncă;
- 2 că aceste întrebări au fost formulate în cadrul unui litigiu între o stewardesă și angajatorul acesteia, SA Sabena, privind despăgubirea pretinsă de reclamanta din acțiunea principală pe motiv că aceasta, între 15 februarie 1963 și 1 februarie 1966, în calitate de lucrător de sex feminin, ar fi suferit, în privința remunerării, o discriminare în raport cu colegii săi de sex masculin, care efectuau aceeași muncă în calitate de „însoțitor de zbor”;
- 3 că, potrivit hotărârii de trimitere, părțile sunt de acord asupra faptului că activitatea stewardesei este identică cu cea a însoțitorului de zbor și că, în perioada respectivă, existența unei discriminări în materie de remunerare în detrimentul stewardesei nu este, în condițiile date, contestată;

Cu privire la prima întrebare (efectul direct al articolului 119)

- 4 Având în vedere că, prin intermediul primei întrebări, se solicită să se stabilească dacă articolul 119 din tratat „introduce prin el însuși, în mod direct, în dreptul intern al fiecărui stat membru, principiul egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin pentru aceeași muncă prestată” și dacă, prin urmare, „acesta conferă lucrătorilor, independent de orice dispoziție de drept intern, dreptul de a introduce o acțiune în justiție în fața instanțelor naționale pentru a determina respectarea acestui principiu”;
- 5 că, în cazul unui răspuns afirmativ, se pune și întrebarea de la care dată trebuie recunoscut acest efect;
- 6 că răspunsul la această ultimă parte a primei întrebări va fi oferit împreună cu răspunsul la cea de a doua întrebare;
- 7 având în vedere că întrebarea referitoare la efectul direct al articolului 119 trebuie să fie evaluată din punctul de vedere al naturii principiului egalității de remunerare, al obiectivului urmărit prin această dispoziție și al rolului acesteia în sistemul tratatului;
- 8 că articolul 119 are o dublă finalitate;

- 9 că, pe de o parte, luând în considerare diferența dintre gradele de evoluție înregistrate de legislația diferitelor state membre în domeniul social, articolul 119 urmărește să evite posibilitatea ca, în cadrul concurenței intracomunitare, întreprinderile cu sediul în state care au pus efectiv în aplicare principiul egalității de remunerare să nu sufere un dezavantaj concurențial în raport cu întreprinderile stabilite în state care nu au eliminat încă discriminarea salarială a lucrătorilor de sex feminin;
- 10 că, pe de altă parte, această dispoziție face parte dintre obiectivele sociale ale Comunității, care nu se limitează la o uniune economică, ci trebuie să asigure în același timp, printr-o acțiune comună, progresul social și să continue îmbunătățirea constantă a condițiilor de viață și de muncă ale națiunilor europene, astfel cum se subliniază în preambulul tratatului;
- 11 că această finalitate este accentuată prin includerea articolului 119 în ansamblul capitolului consacrat politicii sociale, a cărui dispoziție preliminară, respectiv articolul 117, marchează „necesitatea de a promova îmbunătățirea condițiilor de trai și de muncă ale forței de muncă, permițând armonizarea acestora în condiții de progres”;
- 12 că această dublă finalitate, economică și socială, arată că principiul egalității de remunerare reprezintă unul dintre fundamentele Comunității;
- 13 că astfel se explică, pe de altă parte, de ce tratatul a prevăzut aplicarea integrală a acestui principiu încă de la încheierea primei etape a perioadei de tranziție;
- 14 că, pentru interpretarea acestei dispoziții, ritmul lent și rezistența care au întârziat aplicarea efectivă a acestui principiu esențial în anumite state membre nu reprezintă argumente;
- 15 că, în special, integrarea articolului 119 în contextul armonizării condițiilor de muncă în condiții de progres permite înlăturarea obiecției întemeiate pe ipoteza că acest articol ar putea fi respectat altfel decât printr-o creștere a celor mai scăzute salarii;
- 16 având în vedere că, în conformitate cu articolul 119 primul paragraf, statele membre sunt obligate să asigure și să mențină „aplicarea principiului egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin pentru aceeași muncă”;
- 17 că al doilea și al treilea paragraf al aceluiași articol adaugă o serie de precizări cât privește noțiunile de remunerație și de muncă, menționate la primul paragraf;
- 18 că, în vederea aplicării acestor dispoziții, este necesar să se facă distincție, în interiorul domeniului de aplicare global al articolului 119, între, pe de o parte, discriminările directe și deschise, pentru a căror constatare sunt suficiente criteriile de identitate a muncii și de egalitate a remunerării reținute la articolul

citat și, pe de altă parte, discriminările indirecte și disimulate care nu pot fi identificate decât pe baza unor dispoziții de aplicare mai explicite, cu caracter comunitar sau național;

- 19 că, într-adevăr, nu se poate ignora faptul că îndeplinirea completă a obiectivului urmărit prin articolul 119, prin eliminarea tuturor discriminărilor directe sau indirecte între lucrătorii de sex feminin și cei de sex masculin, nu doar din perspectiva întreprinderilor individuale, ci și a unor ramuri întregi ale industriei și chiar a economiei în ansamblu, poate presupune, în anumite cazuri, definirea unor criterii a căror punere în aplicare necesită adoptarea unor măsuri comunitare și naționale corespunzătoare;
- 20 că această abordare se impune cu atât mai mult cu cât actele comunitare din acest domeniu, care vor fi analizate în răspunsul la cea de a doua întrebare, pun în aplicare articolul 119 în sensul unei extinderi a criteriului strict al „aceleiași munci”, în special în conformitate cu dispozițiile Convenției nr. 100 din 1951 privind egalitatea de remunerare, adoptată de Organizația Internațională a Muncii, al cărei articol 2 are în vedere egalitatea remunerării pentru o muncă „de valoare egală”;
- 21 având în vedere că, între discriminările directe, pentru a căror constatare sunt suficiente criteriile prevăzute la articolul 119, se numără în special cele care izvorăsc din dispozițiile de natură legislativă sau din contractele colective de muncă, astfel de discriminări putând fi evidențiate pe baza unor analize pur juridice;
- 22 că observațiile de mai sus sunt cu atât mai mult valabile în cazul unei remunerări inegale a lucrătorilor de sex masculin și a celor de sex feminin pentru aceeași muncă, realizată în cadrul aceleiași unități sau al aceluiași serviciu, privat sau public;
- 23 că, într-o astfel de situație – așa cum s-a demonstrat prin hotărârea de trimitere –, instanța este în măsură să stabilească toate elementele de fapt care îi permit să aprecieze dacă un lucrător de sex feminin primește o remunerație inferioară celei acordate unui lucrător de sex masculin care îndeplinește sarcini identice;
- 24 că, în consecință, cel puțin într-o astfel de ipoteză, articolul 119 poate fi direct aplicabil și poate conferi justițiabililor anumite drepturi pe care instanțele trebuie să le apere;
- 25 că, de altfel, în general, dispozițiile legislative naționale adoptate în aplicarea principiului egalității de remunerare nu fac decât să reproducă în esență termenii articolului 119 în ceea ce privește discriminările directe în cazul aceleiași munci;
- 26 că, din acest punct de vedere, legislația belgiană este deosebit de reprezentativă, dat fiind că articolul 14 din Decretul regal nr. 40 din 24 octombrie 1967 privind munca femeilor se limitează la a afirma dreptul tuturor lucrătorilor de sex feminin

- de a introduce la instanța competentă o acțiune prin care să solicite aplicarea principiului egalității de remunerare prevăzut la articolul 119, făcându-se direct trimitere la acest articol;
- 27 având în vedere că în combaterea acestei concluzii nu pot fi invocați termenii articolului 119;
 - 28 că, în primul rând, nu se poate folosi drept argument împotriva efectului direct utilizarea, în acest articol, a termenului „principiu”, deoarece, în limbajul tratatului, acesta este utilizat tocmai pentru a sublinia caracterul fundamental al anumitor dispoziții, astfel cum reiese, de exemplu, din titlul dat primei părți din tratat, consacrată „principiilor”, și din articolul 113, conform căruia politica comercială a Comunității se bazează pe „principii uniforme”;
 - 29 că, prin atenuarea acestei noțiuni până la a o reduce la o indicație vagă, s-ar aduce în mod indirect atingere înseși principiilor de bază ale Comunității și coerenței relațiilor sale externe;
 - 30 că nu este posibil nici să se invoce drept argument faptul că articolul 119 nu menționează în mod explicit decât „statele membre”;
 - 31 că, într-adevăr, astfel după cum a constatat deja Curtea în alte contexte, faptul că anumite dispoziții ale tratatului sunt oficial adresate statelor membre nu exclude posibilitatea ca, în același timp, acestea să confere drepturi oricărui particular care deține un interes în respectarea obligațiilor astfel definite;
 - 32 că rezultă din însuși textul articolului 119 că acesta impune statelor o obligație de rezultat, care ar trebui să fie îndeplinită obligatoriu într-un termen determinat;
 - 33 că eficacitatea acestei dispoziții nu ar putea fi afectată de împrejurarea că obligația impusă prin tratat nu a fost respectată de anumite state membre și că instituțiile comune au reacționat insuficient împotriva acestei abțineri de a acționa;
 - 34 că, admitând contrariul, ar apărea riscul de a transforma încălcarea dreptului în regulă de interpretare, poziție pe care Curtea nu ar putea să o adopte fără a intra în contradicție cu misiunea care îi este încredințată prin articolul 164 din tratat;
 - 35 că, în sfârșit, făcând trimitere la „statele membre”, articolul 119 se referă la statele respective ca acționând în exercitarea tuturor funcțiilor proprii care pot contribui în mod util la punerea în aplicare a principiului egalității de remunerare;
 - 36 că, spre deosebire de cele expuse pe parcursul procedurii, această dispoziție este, așadar, departe de a face o simplă trimitere la competența autorităților legislative naționale;

- 37 că trimiterea la „statele membre” de la articolul 119 nu ar putea fi, așadar, interpretată ca excluzând intervenția autorității judecătorești în aplicarea directă a tratatului;
- 38 având în vedere că nu s-ar putea reține nici obiecția fundamentată pe ipoteza că aplicarea de către instanțele naționale a principiului egalității de remunerare ar avea ca efect modificarea celor convenite între părți prin acte încheiate în temeiul autonomiei de voință, privată sau profesională, cum sunt contractele individuale și convențiile colective de muncă;
- 39 că, într-adevăr, deoarece articolul 119 are un caracter imperativ, interdicția discriminărilor între lucrătorii de sex masculin și lucrătorii de sex feminin se impune nu doar acțiunii autorităților publice, ci se extinde în egală măsură asupra tuturor convențiilor care au ca scop reglementarea în mod colectiv a muncii salariate, precum și asupra contractelor între particulari;
- 40 având în vedere că, prin urmare, este necesar să se răspundă la prima întrebare că principiul egalității de remunerare prevăzut la articolul 119 poate fi invocat în fața instanțelor naționale și că acestea au obligația de a asigura protecția drepturilor pe care dispoziția în cauză le conferă justițiabililor, în special în cazul discriminărilor care izvorăsc în mod direct din dispoziții legislative sau din convenții colective de muncă, precum și în cazul unei remunerări inegale a lucrătorilor de sex masculin și a celor de sex feminin pentru aceeași muncă, efectuată în cadrul aceleiași unități sau al aceluiași serviciu, privat sau public;

Cu privire la a doua întrebare (punerea în aplicare a articolului 119 și competențele respective ale Comunității și ale statelor membre)

- 41 Având în vedere că, prin intermediul celei de a doua întrebări, se solicită să se stabilească dacă articolul 119 a devenit „aplicabil în dreptul intern al statelor membre prin efectul actelor adoptate de autoritățile Comunității” sau dacă trebuie „să se admită în această materie competența exclusivă a legiuitorului național”;
- 42 că, în conformitate cu cele de mai sus, este necesar ca această întrebare să se analizeze conexat cu problema cunoașterii datei de la care trebuie recunoscut efectul direct al articolului 119;
- 43 având în vedere că, din perspectiva tuturor acestor probleme, este necesar să se stabilească în primul rând ordinea cronologică a actelor adoptate la nivel comunitar pentru a asigura punerea în aplicare a dispoziției a cărei interpretare este în discuție;
- 44 că, în conformitate cu articolul 119, aplicarea principiului egalității de remunerare trebuia să fie asigurată în mod uniform cel târziu la sfârșitul primei etape a perioadei de tranziție;

- 45 că din informațiile comunicate de Comisie rezultă că punerea în aplicare a acestui principiu indică totuși existența unor diferențe și decalaje importante între diferitele state;
- 46 că dacă, în anumite state membre, principiul era deja pus în mare măsură în aplicare înainte de intrarea în vigoare a tratatului, fie în temeiul unor dispoziții constituționale și legislative exprese, fie în temeiul unor practici sociale consacrate prin convențiile colective de muncă, înfăptuirea sa deplină a suferit totuși întârzieri semnificative în alte state;
- 47 că, în această situație, la 30 decembrie 1961, în ajunul împlinirii termenului stabilit prin articolul 119, statele membre au adoptat o rezoluție privind egalizarea salariilor bărbaților și ale femeilor, urmărind să detalieze, din anumite puncte de vedere, conținutul material al principiului egalității de remunerare, amânând în același timp punerea sa în aplicare, potrivit unui plan eșalonat pe o anumită perioadă;
- 48 că, în conformitate cu această rezoluție, orice discriminări, directe sau indirecte, ar fi trebuit să fie complet eliminate până la 31 decembrie 1964;
- 49 că din informațiile oferite de Comisie rezultă că mai multe dintre statele membre fondatoare nu au respectat totuși termenii acestei rezoluții și că, din acest motiv, Comisia a fost obligată, în cadrul sarcinilor încredințate acesteia prin articolul 155 din tratat, să organizeze o reuniune a reprezentanților guvernelor și a partenerilor sociali pentru a studia situația și a conveni asupra măsurilor destinate să favorizeze evoluția către deplina realizare a obiectivului stabilit prin articolul 119;
- 50 că aceste lucrări au condus la întocmirea unor rapoarte succesive referitoare la situația din statele membre fondatoare, dintre care cel mai recent, datat 18 iulie 1973, recapitulează toate informațiile;
- 51 că, în concluziile acestui raport, Comisia a făcut cunoscută intenția de a iniția, în temeiul articolului 169 din tratat, proceduri de sancționare a încălcării dreptului comunitar împotriva statelor membre care la data respectivă nu îndepliniseră încă obligațiile impuse prin articolul 119, fără ca acest avertisment să fie urmat de alți pași concreți;
- 52 că, drept urmare a unor schimburi similare întreprinse împreună cu autoritățile competente ale noilor state membre, Comisia a declarat, în raportul său din 17 iulie 1974, că, începând cu 1 ianuarie 1973, articolul 119 este deplin aplicabil acestor state, care se găsesc astfel, începând cu această dată, în aceeași situație ca și statele membre fondatoare;
- 53 că, în ceea ce îl privește, pentru a accelera punerea în aplicare integrală a articolului 119, la 10 februarie 1975, Consiliul a adoptat Directiva nr. 75/117 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la aplicarea principiului

egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin (JO L 45, p. 19, Ediție specială, 05/vol. 1, p. 156);

- 54 că această directivă dezvoltă, în anumite privințe, domeniul de aplicare material al articolului 119 și prevede, în plus, diferite dispoziții destinate, în esență, să amelioreze protecția jurisdicțională acordată lucrătorilor eventual lezați prin neaplicarea principiului egalității de remunerare stabilit prin articolul 119;
- 55 că, prin articolul 8 din această directivă, statelor membre li se acordă un termen de un an pentru a asigura adoptarea și punerea în aplicare a actelor cu putere de lege și a actelor administrative corespunzătoare;
- 56 având în vedere că din termenii specifici ai articolului 119 rezultă că aplicarea principiului egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin trebuia să fie asigurată pe deplin și în mod ireversibil la sfârșitul primei etape a perioadei de tranziție, respectiv până la 1 ianuarie 1962;
- 57 că rezoluția statelor membre din 30 decembrie 1961, fără a ignora efectele pe care le-ar fi putut produce, în sensul de a favoriza și de a accelera punerea în aplicare integrală a articolului 119, nu a putut duce la modificarea valabilă a termenului limită stabilit prin tratat;
- 58 că, într-adevăr, o modificare a tratatului nu poate rezulta – fără a aduce atingere dispozițiilor specifice – decât dintr-o revizuire efectuată în conformitate cu articolul 236;
- 59 că, în plus, rezultă din cele de mai sus că, în absența unor dispoziții tranzitorii, principiul consacrat prin articolul 119 produce efecte depline în privința noilor state membre începând de la intrarea în vigoare a Tratatului de aderare, respectiv de la 1 ianuarie 1973;
- 60 că această situație juridică nu a putut fi modificată prin Directiva nr. 75/117, adoptată în temeiul articolului 100 privind apropierea legislațiilor, care are drept obiectiv favorizarea, prin intermediul unui ansamblu de măsuri care urmează să fie luate pe plan național, aplicării corespunzătoare a articolului 119, în special în vederea eliminării discriminărilor indirecte, fără a putea totuși să atenueze eficacitatea acestui articol sau să modifice aplicarea în timp a acestuia;
- 61 având în vedere că, deoarece articolul 119 se adresează în mod expres statelor membre, impunându-le să asigure într-un termen determinat – și apoi să mențină – aplicarea principiului egalității de remunerare, această obligație asumată de state nu exclude competența Comunității în domeniu;
- 62 că, dimpotrivă, existența unei competențe a Comunității rezultă din faptul că articolul 119 face parte dintre obiectivele tratatului în cadrul „politicii sociale”, obiect al titlului III, care, la rândul său, este inclus în partea a treia, consacrată „politicii Comunității”;

- 63 că, în lipsa vreunei trimiteri exprese în cadrul articolului 119 la orice eventuală acțiune pe care Comunitatea ar putea-o întreprinde în vederea aplicării politicii sociale, este necesar să se facă referire la sistemul general al tratatului și la căile de acțiune instituite prin acesta, astfel cum au fost prevăzute la articolele 100, 155 și, după caz, 235;
- 64 că nicio dispoziție de aplicare, fie aceasta adoptată de instituțiile Comunității ori de autoritățile naționale, nu poate totuși aduce atingere efectului direct al articolului 119, după cum s-a indicat în răspunsul la prima întrebare;
- 65 având în vedere că ar trebui, așadar, să se răspundă la a doua întrebare că aplicarea articolului 119 trebuia să fie pe deplin asigurată de către statele membre fondatoare începând de la 1 ianuarie 1962, dată care reprezintă începutul celei de a doua etape a perioadei de tranziție, iar de către noile state membre începând de la 1 ianuarie 1973, data intrării în vigoare a Tratatului de aderare;
- 66 că primul termen menționat nu a fost modificat prin rezoluția statelor membre din 30 decembrie 1961;
- 67 că Directiva nr. 75/117 a Consiliului nu aduce atingere efectului direct al articolului 119, astfel cum s-a indicat în răspunsul la prima întrebare, și că termenul stabilit prin această directivă nu produce niciun efect asupra termenelor limită stabilite prin articolul 119 din Tratatul CEE și, respectiv, prin Tratatul de aderare;
- 68 că, și în domeniile în care articolul 119 nu ar avea un efect direct, această dispoziție nu poate fi interpretată ca rezervând o competență exclusivă legiuitorului național pentru punerea în aplicare a principiului egalității de remunerare, această punere în aplicare putând să rezulte, în măsura în care este necesar, din corelarea dispozițiilor comunitare și naționale;

Cu privire la aplicarea în timp a prezentei hotărâri

- 69 Având în vedere că guvernele Irlandei și Regatului Unit au atras atenția asupra consecințelor cu caracter economic care ar putea decurge din recunoașterea de către Curte a efectului direct al dispozițiilor articolului 119, întrucât o astfel de luare de poziție ar putea declanșa, în numeroase domenii ale vieții economice, revendicări cu efect retroactiv de la data la care s-ar fi produs acest efect;
- 70 că, luând în considerare numărul ridicat de persoane interesate, astfel de revendicări, imprevizibile pentru întreprinderi, ar putea avea efecte grave asupra situației financiare a acestora, până la a aduce unele dintre acestea în stare de faliment;
- 71 având în vedere că, deși consecințele practice ale oricărei hotărâri judecătorești trebuie să fie atent luate în considerare, nu s-ar putea totuși merge într-atât de

departe încât să se reducă obiectivitatea dreptului și să se compromită aplicarea sa pentru viitor pe motiv că hotărârea judecătorească ar putea duce la apariția unor repercusiuni pentru trecut;

- 72 că, în pofida tuturor acestora, având în vedere atitudinea mai multor state membre și măsurile luate de Comisie și aduse în mod repetat la cunoștința mediilor interesate, este necesar să se ia în considerare, în mod excepțional, faptul că părțile interesate au fost determinate, pentru o perioadă îndelungată, să mențină practici contrare articolului 119, deși nu erau interzise de legislația lor națională;
- 73 că neintroducerea de către Comisie a unor acțiuni în neîndeplinirea obligațiilor împotriva statelor membre în temeiul articolului 169, în pofida avertismentelor emise, a fost de natură să vină în sprijinul impresiei eronate cu privire la efectele articolului 119;
- 74 că, în aceste condiții, este necesar să se constate că, necunoscându-se nivelul global la care ar fi fost stabilite remunerațiile, considerații imperioase de securitate juridică ținând de ansamblul intereselor publice și private aflate în joc împiedică, în principiu, repunerea în discuție a remunerațiilor pentru perioade din trecut;
- 75 că, în consecință, efectul direct al articolului 119 nu poate fi invocat în sprijinul unor revendicări referitoare la perioade de remunerare anterioare datei pronunțării prezentei hotărâri, cu excepția cazului lucrătorilor care au introdus anterior o acțiune în justiție sau au formulat o cerere echivalentă;

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 76 Având în vedere că, în privința cheltuielilor efectuate de către Comisia Comunităților Europene, care a prezentat observații Curții, acestea nu pot face obiectul unei rambursări;
- 77 că, în privința părților în acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la Cour du travail din Bruxelles, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată.

Pentru aceste motive,

CURTEA,

pronunțându-se cu privire la întrebările care i-au fost adresate de Cour du travail din Bruxelles prin Hotărârea din 23 aprilie 1975, hotărăște:

- 1) Principiul egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin prevăzut la articolul 119 poate fi invocat în fața instanțelor naționale. Aceste instanțe au obligația de a asigura protecția drepturilor pe care dispoziția în cauză le conferă justițiabililor, în**

special în cazul discriminărilor care izvorăsc în mod direct din dispoziții legislative sau din convenții colective de muncă, precum și în cazul unei remunerări inegale a lucrătorilor de sex masculin și a celor de sex feminin pentru aceeași muncă, efectuată în cadrul aceleiași unități sau al aceluiași serviciu, privat sau public.

- 2) Aplicarea articolului 119 trebuia să fie pe deplin asigurată de către statele membre fondatoare începând de la 1 ianuarie 1962, dată care reprezintă începutul celei de a doua etape a perioadei de tranziție, iar de către noile state membre începând de la 1 ianuarie 1973, data intrării în vigoare a Tratatului de aderare. Primul termen menționat nu a fost modificat prin rezoluția statelor membre din 30 decembrie 1961.
- 3) Directiva nr. 75/117 a Consiliului nu aduce atingere efectului direct al articolului 119, iar termenul stabilit prin această directivă nu produce niciun efect asupra termenelor limită stabilite prin articolul 119 din Tratatul CEE și, respectiv, prin Tratatul de aderare.
- 4) Chiar și în domeniile în care articolul 119 nu ar avea un efect direct, această dispoziție nu poate fi interpretată ca rezervând o competență exclusivă legiuitorului național pentru punerea în aplicare a principiului egalității de remunerare, această punere în aplicare putând să rezulte, în măsura în care este necesar, din corelarea dispozițiilor comunitare și naționale.
- 5) Cu excepția cazului lucrătorilor care au introdus anterior o acțiune în justiție sau au formulat o cerere echivalentă, efectul direct al articolului 119 nu poate fi invocat în sprijinul unor revendicări referitoare la perioade de remunerare anterioare datei pronunțării prezentei hotărâri.

Lecourt

Kutscher

O'Keefe

Donner

Mertens de Wilmars

Pescatore

Sørensen

Pronunțată astfel în ședință publică la Luxemburg, la 8 aprilie 1976.

Grefier

Președinte

A. Van Houte

R. Lecourt